

MUSEUMSAVISEN

Nr. 31
August 1997
18. årgang

HOLSTED · BRØRUP · VEJEN

Ambitionerne

Stenalderhuset fra Vejen
- sjældent fund
ved motorvejen

Tanker om ting,
der samles

Gravminderegistrering
på egnens
kirkegårde

Arrangementer:

Kirkevandring
Plante-bytte-dag
"På sporet af Norden"
Aktiviteter i efterårsferien
Jul på Sønderskov

MUSEET PÅ SØNDERSKOV

Sønderskovgårdsvej 2, 6650 Brørup
Tlf. 75 38 38 66 - Fax. 75 38 38 65
Kontoret er åbent alle hverdage 8.30-16

Museets åbningstider:
Tirsdag - søndag kl.11-16. Mandag lukket

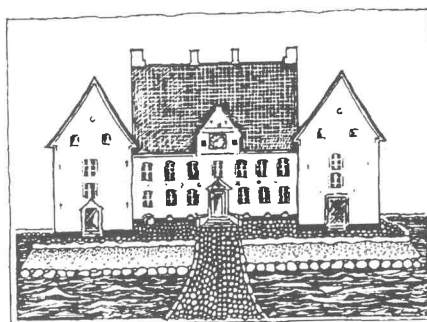
Efter forudgående aftale med museets kontor er der adgang for skoleklasser også udenfor normal åbningstid
Der er endvidere mulighed for at aftale gruppebesøg med introduktion og/eller omvisning

Restaurant "Museumskælderen" 75 38 38 45

Faste medarbejdere:

Museumsleder: Svend Aage Knudsen
Museumsassistent: Ellen Marie Viuff
Museumsvært: Brynhild Tophøj
Naturvejleder: Finn Lillethorup Hansen
Assistent: Ellen Margrethe Damgaard
Pedel: Christian Ørsted Petersen
Rengøring: Elly Mikkelsen
Arkivleder i Vejen: Linda Klitmøller

HOLSTED - BRØRUP - VEJEN EGNENS MUSEUMSFØRENING

Stiftet den 6. februar 1979 med det formål at oprette og drive et kulturhistorisk egnsmuseum

Formand: Agner Frandsen, Askov Kirkevej 17, 6600 Vejen, 75 36 14 97
Næstf.: Flemming Holm-Rasmussen, Kløvervej 16, 6650 Brørup, 75 38 38 11
Kasserer: Chr.Carstensen, Østergade 29, 6670 Holsted, 75 39 22 59

Foreningen har pr.juli 1997 716 medlemmer
Kontingent 1997: 75 kr. for enkeltpersoner, 100 kr. for par
Kontingentindbetaling indbefatter også partoutkort for årets besøg
Foreningens medlemmer modtager Museumsavisen og andre meddelelser om aktiviteter

Dette nummer af Museumsavisen er redigeret af
Agner Frandsen og Svend Aage Knudsen

Tak til Henry Nielsen

Efter at have aflagt sin formandsberetning på generalforsamlingen den 18. marts meddelte Henry Nielsen sin afgang fra posten som formand for museumsforeningen. Bestyrelsen var i forvejen bekendt med Henry Nielsens beslutning.

Henry Nielsen har trukket et stort læs i museumsarbejdet. Han er tilmed ideens fader og arbejdede med en virkeliggørelse af ideen allerede i 1972-73. Tiden var dog endnu ikke inde, men anstrengelserne resulterede i oprettelsen af Lokalhistorisk Arkiv for Vejen kommune. Sidst i 70'erne begyndte der igen at ske noget. Det var Henry Nielsen, der sammenkaldte en kreds af interesserede til det allerførste møde i museumssagen i sit hjem på Melvangvej i Askov. Begejstringen var stor, der var enighed om behovet for et egnsmuseum, hvor egnens rige historie kunne formidles på en ordentlig måde.

Ret hurtigt stod målet klart: At oprette og drive - indenfor museumslovens rammer - et selvejet, statsanerkendt kulturhistorisk egnsmuseum for Hol-

sted, Brørup og Vejen kommuner - med økonomisk støtte fra stat, amt og kommuner. - Efter museumsforeningens stiftelse i 1979 var Henry Nielsen med til som kommunal- og amtspolitiker og senere som formand for Ribe amts Museumsråd at gøde jorden for museet, og da foreningen blev associeret med amtets museer, blev Henry dens kontaktperson og rådgiver.

I 1986 blev Henry Nielsen valgt ind i bestyrelsen og påtog sig formandshvervet efter Johannes Hansen. Med sin viden og sit engagement søgte Henry at skabe et bæredygtigt grundlag for museumsarbejdet. Gode resultater blev opnået i forhandlingerne med de bevilgende myndigheder. Men arbejdet viste sig også at være brydsomt, og målet er ikke nået endnu, men uden Henrys indsats havde målet været langt fjernere.

Museets leder Svend Aage Knudsen og museets bestyrelse bragte Henry Nielsen en tak ved generalforsamlingen, Museumsavisen vil gerne med disse linjer også lette på hatten for Henry.

Museumsbestyrelsen

konstituerede sig den 9. april

Forretningsudvalg: Formand: *Agner Frandsen*, næstformand: *Flemming Holm-Rasmussen*, kasserer: *Chr. Carstensen*, sekretær: *Svend Aage Knudsen*.

Redaktionsudvalg: *Agner Frandsen* og *Svend Aage Knudsen*.

Arrangementsudvalg: *Frede Gejl*, *Søren Schousen* og *Andreas Bruun* med *Brynhild Tophøj* som kontaktperson.

Sponsor- og fundraisingsudvalg: *Flemming Holm-Rasmussen*, *Frede Gejl* og *Svend Aage Knudsen* med *Ellen Marie Viuff* som sekretær for udvalget.

"Tillidsmand" for de frivillige medhjælpere: *Kirsten Lorenzen*.

Politisk udvalg: Vejen kommune har til bestyrelsen udpeget *Knud Feddersen*, Brørup kommune *Jørgen Küllerich* og Holsted kommune *Arne Madsen*.

Ambitionerne

Som omtalt i sidste nummer af Museumsavisen har afklaringen af frigørelseslånene givet arbejdsro på museet. Og dermed også ro til at kridte banen op og minde os selv om, hvad ambitionerne er med museet.

Som det fremgår af vedtægterne, er det bestyrelsens opgave at drive det kulturhistoriske egnsmuseum for Vejen, Brørup og Holsted kommuner og gøre det indenfor museumslovgivningens rammer. Museet er altså ikke bare Brørups eller Vejens eller Holsteds, men den museale forvaltning gælder hele området. Alene med sine tre stationsbyer, sin grænselandshistorie og sine hærvejsstrøg er området usædvanlig rigt på kultur minder lige fra oldtiden og til idag. Udgravningen på motorvejstracheet af omkring halvandet hundrede hustomter fra alle fortidens perioder bekræfter dette.

En del af opgaven er løst. Annekset - det gamle kartoffelhus - huser nu et stort, næsten fyldt kompaktmagasin, et værksted og et undervisningslokale. Disse faciliteter bemærkes næppe af publikum, det er heller ikke meningen, men de er en forudsætning for det videre museumsarbejde.

Men endnu en række forhold skal bringes i orden, før museet opfylder de krav, der gælder et statsanerkendt museum.

Vi møder det helt konkret. På to fronter.

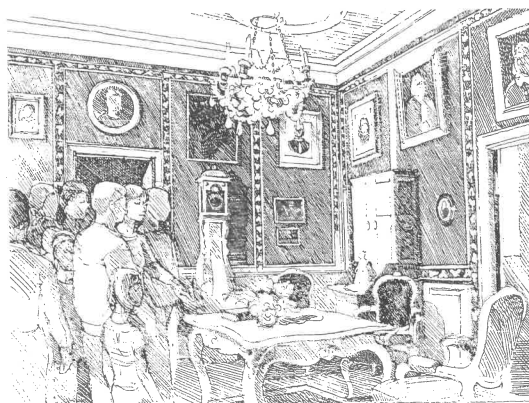
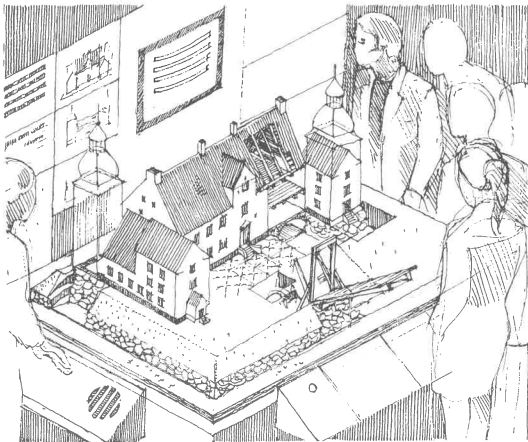
For det første: besøgende spørger undertiden: hvorfor står en del af rummene på Sønderskov tomme? Hvorfor skal vi betale entré for at se tomme rum? Langt fra alle spørger heldigvis sådan. Huset er i sig selv spændende at gå opdagelse i. Og motorvejsudstillingen, runestenen fra Malt, Grundahls samling og de skiftende særudstillinger formår udmær-

ket at beslaglægge opmærksomheden hos de interesserede. Alligevel har det længe været utilfredsstillende med de tomme rum. Det er jo her, de permanente udstillinger skal opsættes for at give egnens historie mund og mæle.

For det andet: Museumslederen er den eneste fastansatte museumsfagmand på Sønderskov. Det giver et meget stort arbejdspress, og det er dybt utilfredsstillende med arbejdsvilkår, der betyder, at man kommer flere år bagud med det faglige arbejde. Ansættelse af en museumstekniker vil lette presset. Desuden savnes stærkt en museumsinspektør for nyere tid. Vi har Linda Klitmøller. Men hendes stilling, der kun er halv, beslaglægges af arkivarbejde i Vejen.

Med hensyn til det første punkt - de permanente egnshistoriske udstillinger - udarbejdede museet allerede i 1991 en samlet plan for opsætningen. Det blev beskrevet og illustreret i et projekthæfte, hvorfra hosstående illustrationer er hentet. Dette projekthæfte har været et meget nyttigt redskab i kontakten til myndigheder, fonde og sponsorer, og samtidig har det været rart at have ved hånden for museets medarbejdere og bestyrelsen, når der er blevet spurgt om, hvad der skal opsættes i de forskellige rum. Vi har jo i sin tid åbnet hele huset - også de ufærdige rum, så offentligheden hele tiden har kunne følge med i den etape-delte proces.

Noget er gennemført og noget står foran at skulle gennemføres i takt med at finansieringer kan opnåes. Man kunne godt fristes til at tro, at nogle af disse tidlige overvejelser og perspektivplaner for udstillingsløsningerne ville blive væsentligt forældet eller omprioriteret i takt med museets udvikling siden indflytningen i 1990-91. Men sådan er det ikke

gået. I hovedtrækkene kan de oprindelige løsninger fastholdes, og vi er naturligvis glade for at konstatere, at skitseideerne undervejs har taget form og er blevet yderligere underbygget med indsamlinger og nødvendig dokumentation for en varig udstillingsløsning.

Museets permanente udstillinger har vi jo taget fat på med den gedigne løsning i vesttårnets oldtidsudstilling. Her - under Thomas Juels fugleloft - er opsætningen af Grundahls samling ved at være tilendebragt. I efteråret fortsætter vi med et rum, hvor der skal fortælles om Sønder-skøvs bygningshistorie. Samtidig vil vi rum for rum - belært af publikums naturlige spørgsmål - opsætte informationer og illustrationer, hvor vi kort og præcist kan fortælle, hvad det er planen at opsætte netop dér. Vi har i bestyrelsen haft lejlighed til at drøfte museets muligheder for at gennemføre planerne. Det er vi - trods den skræbete økonomi - overbevist om, at vi kan over en årrække, men vi vil i fremtiden synliggøre mere,

hvad vi konkret er igang med, og hvad der er det næste og de kommende års udstillingsmål. Dette vil forhåbentlig give museets gæster et andet syn på de tomme rum og lyst til at følge processen med opbygningen af de permanente udstillinger om egnens historie - ganske som man i sin tid kunne følge processen med husets istandsættelse.

I denne sammenhæng har bestyrelsen besluttet, at den indefrosne stilling som museumsformidler/-tekniker, som Søren Moses i sin tid var ansat i, bliver genopslået her i efteråret. Opnormeringen af nyere tids - stillingen må derimod udskydes. Den økonomiske forudsætning er desværre ikke til stede i øjeblikket.

Der er således brug for endnu et bette nøk, inden museet er "færdigt" og kan klare sine opgaver.

Vi håber, det nåes indenfor de næste tre år.

Svend Aage Knudsen og Agner Frandsen

Det statsanerkendte museums 4 forpligtelser:

Indsamling Registrering Forskning Formidling

Stenalderhuset fra Vejen

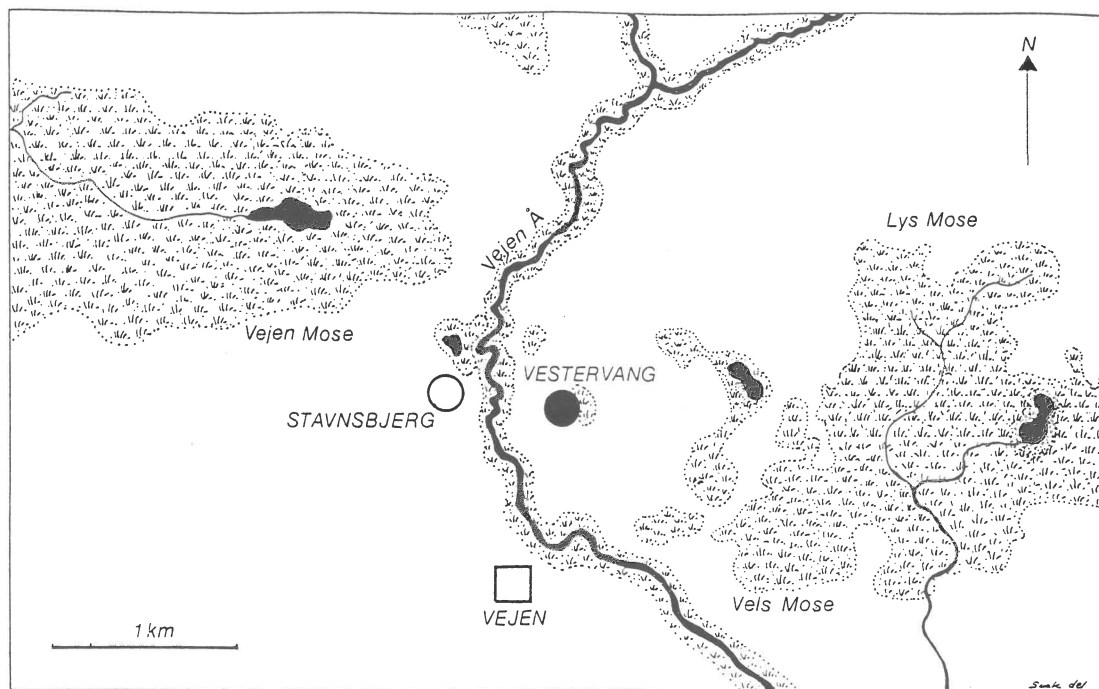
- sjældent fund ved motorvejen

Vores viden om oldtidens boliger og bebyggelsesformer er blevet stærkt forøget i de sidste årtier. Her har store anlægsarbejder som motorveje og naturgasledninger givet arkæologien gode muligheder for at foretage udgravninger på store sammenhængende arealer, hvorved hustomter og i flere tilfælde hele landsbyer er blevet undersøgt.

Der er flere gange i Museumsavisen berettet om nogle udvalgte resultater fra udgravningerne i forbindelse med anlæggelsen af den ny motorvej. Fra Museet på Sønderskov er der foretaget godt 90 større og mindre udgravninger på den 30 km lange strækning gennem

Vejen, Brørup og Holsted kommuner - med tilhørende afkørsler, tilkørselsanlæg, jorddepoter, regnvandsbassiner og f.eks. råstofindvinding. Mange lokaliteter knytter sig til kendte fænomener og anlægstyper, men der er også flere ganske usædvanlige fund, som vævevægtene fra Nr.Holsted, bronzealderhusene fra Vejen og kornfundet fra germansk jernalder på lokaliteten Solvang ved Brørup.

Denne artikel er en kort omtale af et meget usædvanligt husfund på lokaliteten Vestervang nord for Vejen, hvor der skulle anlægges en grusgrav til brug for motorvejsanlægget. Udgravningen fandt sted i foråret og sommeren 1996, og fun-

Landskabskort med vandløb, mose og fugtige arealer. Fundstedet Vestervang er markeret med udfyldt rund signatur. Vest for Vejen Å er med rund cirkel markeret fundstedet Stavnsbjerg, hvor der ved motorvejsudgravningerne også er fundet huse fra dolktid og med bebyggelse fra det meste af bronzealderen. Kortet er rekonstrueret på grundlag af Videnskabernes Selskabs kort og geologiske grundkort.

det udløste stor arkæologisk begejstring, selvom vi har været lidt tøvende med at formidle resultatet, indtil der forelå en mere sikker datering. Ved udgravningen blev der således frilagt en unik hustype, som vil gå over i Danmarkshistorien som Vestervang-huset.

Fundstedet er beliggende på en velafgrænset sandet højning mellem Vejen Ådal og de gamle højmossebassiner Lys og Vels Mose, som i nyere tid er afdrænet og næsten helt opdyrket. Hustomten lå på vestsiden af en mindre lavning - et afdrænet mosehul.

På dette areal, hvor der skulle graves sand til anlægsarbejdet, undersøgte museet under ledelse af undertegnede arkæologistuderende Ejvind Hertz et større areal med søgegrøfter. I søgegrøfterne - anlagt med en rendegraver fra entreprenør Frisesdahl - dukkede der nogle aflange mørke aftegninger op. De lignede umiddelbart hegnsgrøfter eller væggrøfter, som de bl.a. kendes fra ældre jernalders bebyggelser. Men deres indbyrdes afstand på knapt 7 meter tydede dog på en anden anlægsform og datering.

Udgravningen gik herefter over i den systematiske fase, hvor et større areal blev frilagt med gravemaskine og afrenset ved fladeskovling. De aflange fyldskifter blev nu frilagt i deres helhed, og det blev klarlagt, at vi stod overfor en hidtil ukendt huskonstruktion fra oldtiden.

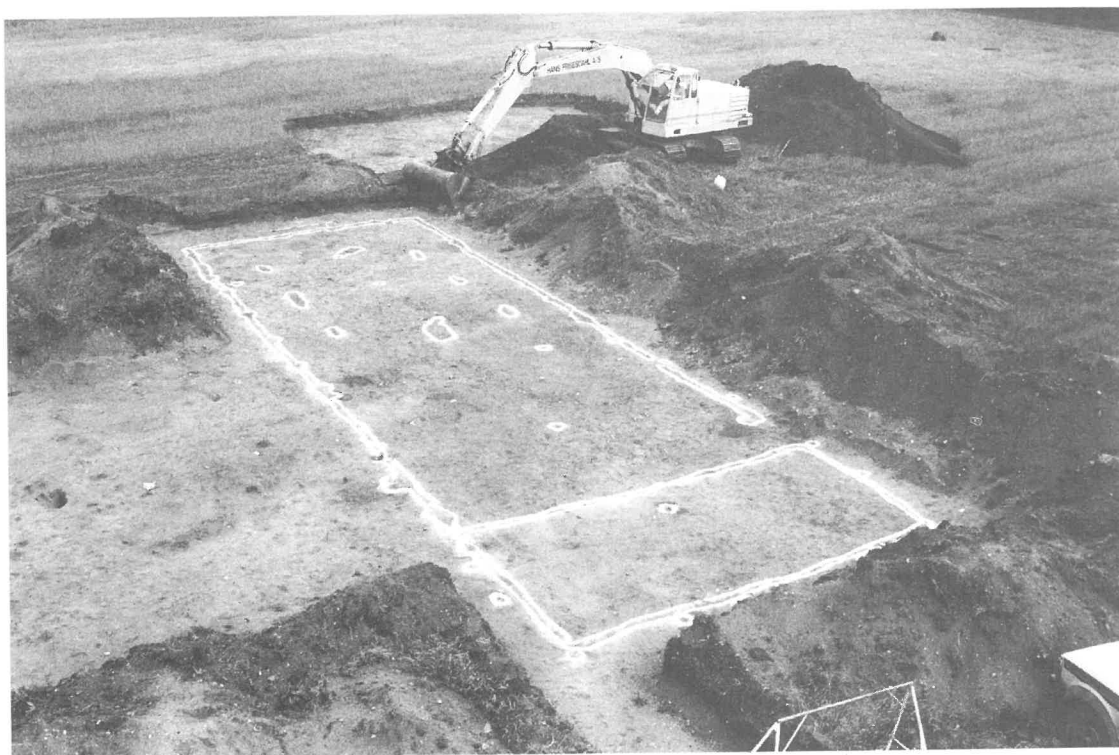
Hustomten - som her i artiklen er gengivet både i oversigtsfoto og rekonstruktionsskitse har været 20 meter langt og 6,8 meter bredt og orienteret omtrent øst-vest, som det almindeligvis har været skik i oldtiden. Hustypen tilhører en gruppe af huse, som benæv-

nes sulehuse, men konstruktionsdetaljerne og grundplanen er usædvanlig og ikke tidligere set i Danmark. Den rektangulære grundplan har næsten rette gavle og skarpvinklede hushjørner. Huset er opdelt i et stort rum med to ildsteder og et mindre birum mod øst. Der er et tydeligt brud i væggrøften mod nord, hvilket må tolkes som en indgang. Der må dog have været andre indgange f.eks. til birummet, som vi i dag ikke kan se i udgravningen, da dørtrinnet utvivlsomt har ligget højere oppe end grøften. Væggrøften svarer jo nærmest til nutidens grundsokkel i et hus - et fundament til vægmaterialet. I en hustomt med samme datering og beslægtet grundplan udgravet ved Flintbek syd for Kiel er der i væggrøften fundet forkullede rester af en fodrem af træ med udhak til lodrette vægstolper. Altså en slags bulhus beslægtet med de langt senere byggeskikke fra sen vikingetid og middelalder. *→ Ståvbygget væg!*

I Vestervang-huset er der en række tagbærende stolper ned midt gennem husets længdeakse. Dertil 6 aflange og ikke særlig dybe fyldskifter, som kan have indgået i den tagbærende konstruktion, eller de har måske været fundament til slagbænke i husets boligafsnit. Huse med væggrøft kender vi også fra ældre jernalder, men slet ^{ikke} den udformning, som vi møder ved Vestervang-huset. Allerede i tidlig bondestenalder forekommer disse konstruktionstræk ude i Europa, og også fra Holland og som anført fra Nordtyskland kan der med datering til slutningen af bondestenalder peges på paralleller til Vestervang-huset.

Dateringen

Desværre var kulturlaget (gulv og bopladslag) bortpløjet, så anlægget var ret fundtomt. Af egentlige oldsager blev der

*Oversigtsfoto fra sydøst med den frilagte hustomts fyldskifter - væggrøft, stolpehuller og ildsted markeret med mel til fremhævelse ved fotografering. I baggrunden Frisesdahls gravemaskine forsynet med den brede "rabatskovl" uden tænder, så undergrunden nænsomt frigøres i en jævn flade.
Foto: Ejvind Hertz.*

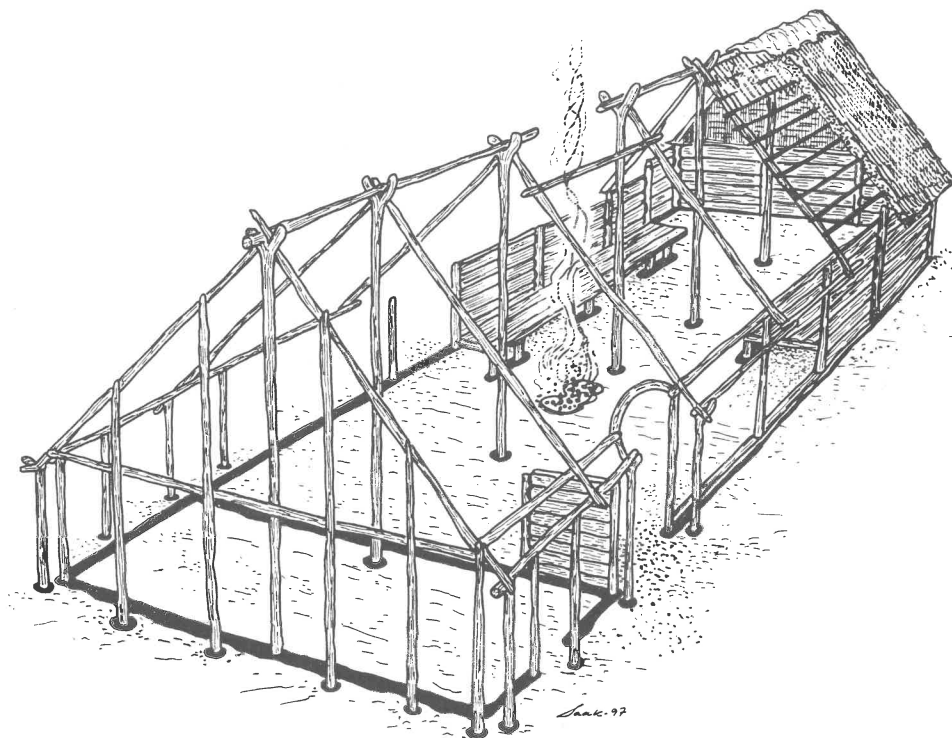
blot fundet nogle ubetydelige lerkarskår, lidt flintafslag og på den mere interessante side et brudstykke af et horn af tamged, det kan være brugt som trykstok til flintforarbejdning.

Ofte kan vi datere oldtidsanlæg ved hjælp af de genstande, som findes i stolpehuller, gruber og kulturlag. I andre tilfælde er huskonstruktionen så velkendt, at alene husets størrelse, udformningen af gavle og lignende detaljer er relativt daterende. I forbindelse med udgravningen af Vestervang-huset blev der dog ikke fundet veldaterende oldsager, og da huset, som beskrevet, er helt unikt i Danmark, måtte vi tage andre metoder i brug. Således måtte vi ty til de naturvidenskabelige metoder henholdsvis

kultof-14 datering og en anden dateringsmetode, den såkaldte luminescensdatering *). Der var udtaget udtaget trækulprøver fra en varmpåvirket grube inde i huset og trækul fra væggrøften, som blev kulstof-14 dateret ved et laboratorium på Århus Universitet. Resultatet af Kulstof-14 dateringer blev i omregnede kalenderår (med usikkerhed) henholdsvis 1870 - 1780 år og 1760 år før Kristus - altså slutningen af bondestenalderen (dolktid) umiddelbart før bronzealderen begynder.

Luminescens-datering er kompliceret at forklare, men handler om at kunne måle strålingsnegi fra kosmisk stråling, jordstråling samt oplagret naturlig radioaktiv stråling. Disse målinger udføres i Dan-

Rekonstruktion af stenalderhuset fra Vestervang ved Vejen. Set i perspektiv fra nordøst (jvf. foto). Bemærk at de udvendige støttestolper kun er til stede ved den østlige gavl (stald og lade?), hvilket kan skyldes, at huset har haft to forskellige vægmateriale. Med forbillede i et samtidigt husfund fra Holsten er væggrøften tolket som en fundamentgrøft for en fodrem af træ til fastgørelse af vægstolper, eventuel i en bulkonstruktion med lodrette eller vandrette vægplanker. De aflange fyldskifter parallelt med langvæggene er tolket som fundering af sidde- eller sovebrikse. Tegn. Sv.Aa.Knudsen.

mark primært af Vagn Mejdahl på Risø. Der er udtaget materiale og foretaget målinger til to luminescensdateringer i forbindelse med Vestervang-huset. Det ene er en måling på et keramikstykke fra en grube - selve keramikken er i dette tilfælde ikke umiddelbart til at datere efter arkæologiske kriterier, men luminescensdateringen siger ca. 2730 år før Kristus - altså i Enkeltgravskulturens periode.

Det er ikke muligt konkret at forklare dateringsforskellen på omkring 1000 år. Det kan ikke udelukkes, at lerkarskåret stammer fra et ældre sekundært bebyggelsesspor. Men nu afventer vi resultatet

af en anden prøve, som er udtaget fra det ene ildsted, og måske skal vi nok mest følge resultatet af de to uafhængige kulstof-14 dateringer. Under alle omstændigheder hører huset hjemme i sidste halvdel eller slutningen af bondestenalder. Fundet må forskningsmæssigt placeres blandt de mest epokerørende fund fra museets udgravninger på motorvejsstrækningen.

Ejvind Hertz og Sv.Aa.Knudsen

*) Vedr. uddybende beskrivelser af henholdsvis kulstof 14 dateringsmetoden og termoluminescensdatering henvises til håndbogslitteraturen - bl.a. Politikens Forlags Arkæologisk Leksikon.

Tanker om ting, der samles

Samlernes Udstilling i baroksal og tårnværelse har i sommerens løb fået mange lovord af museets gæster. Nogle har i hast set på de ting, private personer har fundet på at samle - andre har brugt tid til at betragte de enkelte samlinger og funderet over, hvad de har at fortælle. Det skal nok indrømmes, at det er de gæster, der har en del år på bagen, der umiddelbart har størst udbytte af at dvæle ved de mange samlinger. De fortæller hver for sig en historie, som hos mange vækker minder og sætter tanker i gang om fortidens levevilkår.

De store og små lodder i Arne Iversens samling fortæller om en tid, da købmænd, slagtere og mange andre handlende omhyggeligt vejede de varer, kunderne forlangte. Mange mindes dengang man som barn blev sendt til købmanden for at købe gær, sukker, mel m.m. På købmandens disk stod en vægt, der var beregnet til afvejning af mere vægtige ting, og en anden blev anvendt, når kaffe og andre dyre varer stod på indkøbslisten.

De tunge lodder falder straks i øjnene, og det er svært at lade være med at løfte på de største. Mange vil komme til at tænke på kornvægten derhjemme i laden, hvor en kornsæk blev bragt i ligevægt med lodder, der kun vejede en tiendedel af sækken med korn. Det var en såkaldt decimalmalvægt, der blev brugt på landet dengang, så man tør vel formode, at Arne Iversens store lodder har været brugt til en balancevægt af samme princip som købmandens.

Men hvad enten kornet blev vejede på den ene eller den anden slags vægt, går tankerne tilbage til de karle, som i sin tid bar de store kornsække fra laden tværs over gården og op ad stigen til

stuehusets loft - fortidens kornmagasin. Hvor mange unge fik ikke deres ryg krummet for livstid ved det arbejde.

Tankerne hos mange ældre fra landet går igen tilbage til barndommens land, når man ser på den gamle hjulplov fra den store samling af landbrugsredskaber, der i sin tid fyldte det gamle øvelseshus på Ladelund Landbrugsskole. Ploven er nu fra Gl. Estrup Landbrugsmuseum deponeret på Museet på Sønderkov. Ved synet af ploven vil mange mindes den store dag i ens liv, da man første gang blev betroet en svingplov og et par fyrige heste, og far gav de vigtigste instrukser for en plovfører. Med fagmandens øjne betragter man det flade træbræt, der ikke som svingplovens elegant svungne muldfjæl af stål kan vende den oppløjede fure. Den hjulplov må have været træls at køre med - og resultatet må have været en gru at se på for nutidens bonde.

Det er svært at se på den hjulplov uden at falde i staver over, hvad den i grunden kunne udrette på en mark, tilgroet med ukrudt - og over hvor længe det bræt på siden kunne holde til, at stenfyldt muld sled på det. Brættet er kun sparsomt beklædt med jernplade - hvorfor mon ikke hele muldfjælen er beskyttet af en jernplade? Ser man her et rørende vidnesbyrd om, at jern var en mangelvare, fordi skovenes store træer var brugt op, så man manglede træ til udsmelting af jern og trækul til smedens esse?

På vej mod Erik Larsens store samling af postkort fra Sønderjylland passerer man bl.a. en samling af køkken- og toiletudstyr. Også her får tankerne hos mange frit løb til barndommens køkken

og mor ved komfuret med ringe, ovn og vandgryde. Toiletmøblet med fad og vandkande samt toiletspand fortæller om den tid, da det var luksus at kunne vaske sig i sit eget værelse i stedet for køkkenen eller bryggers.

De nationale følelser vækkes til live, hvis man begynder studiet af Erik Larsens samling med at se på Kortet over Kongeriget Danmark med kolonier fra 1854, da den danske konge herskede over et land, der havde Elben som sydgrænse. De mange postkort fra grænselandet fortæller om bygninger og mennesker, der har oplevet krige og fremmedherredømme. Billederne giver i glimt en indsigt i, hvordan befolkningen har oplevet den tilværelse, der blev resultat af krige og skæbnesvangre politiske beslutninger.

Niels Gårdhus har set på den modsatte side af postkortet og mange breve. Han viser i sin samling, hvad frimærker, adresser og poststempler fortæller om den hårde tid fra 1864 til 1920, da danske sønderjyder måtte kæmpe for

deres danskhed både i hjemmet og ved fronten.

Poststemplerne beretter om, at sprogsriden rasede også i postvæsenets bureaukrati som f.eks. da Apenrade i løbet af sommeren 1854 blev ændret til Aabenraa.

For en gæst, der ikke har forstand på frimærker, gør det et særligt indtryk at se brevet fra 1923 - afsendt fra Tyskland med 30 stk. frimærker - hver lyder på 2.000 Mark - sammenholdt med det brevkort, der en måned senere frankeres med frimærker til pålydende 200.000 Mark. Man forstår, at tyskerne har haft en oplevelse, der endnu i dag har sin betydning, når tysk finanspolitik skal fastlægges i et europæisk fællesskab.

Samlernes Udstilling er altså med til at underbygge den opfattelse, at ligesom barndommens oplevelser præger hele et menneskeliv, således er den fælles historie en betydningsfuld del af nutidens virkelighed.

Thomas Bolvig

Gravminderegistrering på egnens kirkegårde

Rundt om i landet har man i flere år været i gang med en registrering af de bevaringsværdige gravminder på vore kirkegårde. Baggrunden for dette arbejde er, at man i begyndelsen af 1980'erne i Kirkeministeriet blev opmærksomme på den kulturelle arv, som de mange ældre gravminder rundt om på landets kirkegårde repræsenterer, og som var i fare for at forsvinde. Mange kulturhistoriske interessante gravminder forsvandt nemlig i disse år fra vore kirkegårde, når de gravsteder, hvorpå de stod, blev sløjfet.

Det er ikke kun gravminder over særligt betydningsfulde personer eller gravminder udført af anerkendte kunstnere, som er bevaringsværdige. Også mere almindelige gravminder kan være bevaringsværdige alene i kraft af deres kulturhistoriske værdi. Disse gravminder kan ved deres udformning, materiale eller inskription være typiske for tidligere tiders tradition og smag. Tænk blot på de mange støbejernskors fra 1800-tallet, hvoraf mange i dag er forsvundet.

Denne interesse førte til, at det i 1986 i forbindelse med loven om folkekirkens kirkebygninger og kirkegårde blev vedtaget, at særligt bevaringsværdige gravmæler skulle registreres på en måde, som sikrede dem for eftertiden.

I følge loven skal registreringen omfatte de gravminder, der bevarer mindet om fortjenstfulde mænd og kvinder eller som af kunstneriske eller kulturhistoriske grunde må anses for at for være bevaringsværdige. Ordet gravminder dækker ikke kun over selve gravstenen.

En karakteristisk indhegning eller en særlig beplantning kan også have betydning for helheden. I disse tilfælde skal hele gravstedet registreres som bevaringsværdigt. Udvælgelsen af de bevaringsværdige gravminder hviler på et skøn.

Skønnet er ikke tilfældigt, men bygger på en række vejledende regler:

* Alle gravminder, som er mere end 100 år gamle, bør i almindelighed anses som bevaringsværdige.

* Af de gravminder, som i tidens løb har været typiske for kirkegården, bør der bevares mindst et eksemplar af hver type.

* Gravminder, hvis udsmykning er af særlig interesse. En sådan udsmykning kan være relieffer, portrætter eller symboler, som er karakteristiske for tidligere tiders smag eller idealer.

* Gravminder med lokalhistoriske navne. Her tænkes såvel på gamle slægtsnavne, som på gamle ikke længere alment brugte stednavne.

* Gravminder med særligt fyldige og interessante inskriptioner. Her tænkes ikke kun på gravminder med fyldige og ofte rosende inskriptioner om den afdøde, men også på gravminder, som indeholder titler eller stillingsbetegnelser, som ikke længere anvendes. Gravvers, skriftsteder og sentenser falder også indenfor denne kategori.

* Gravminder, som er udført af en anerkendt kunstner eller har særlig kunsthistorisk interesse.

* Gravminder der bevarer mindet om fortjenstfulde mænd og kvinder.

Da kriterierne for bevaringsværdig først og fremmest er kulturhistoriske, blev opgaven med at registrere gravminderne overladt til museerne. I praksis blev det de kulturhistoriske lokalmuseer, som indenfor deres ansvarsområde forestår registreringen. De er som reglen i besiddelse af det overblik over egnens almindelige kulturhistoriske udvikling, som skønnet kræver. Gravsten og gravsteder er nok enkeltelementer, men de kan kun forstås i en større helhed. De må som alle andre spor efter menneskelig aktivi-

Registreret gravminde på Holsted kirkegård. Registreringen skete af to årsager. Gravstenen er mere end 100 år gammel og bærer en ikke længere anvendt stillingsbetegnelse retsvidne. Et retsvidne er en person, hvis opgave det er at overvære retssager som vidne.

tet ses i sammenhæng med tid, sted og socialt miljø.

Arbejdet med registreringen udføres i et tæt samarbejde med de berørte menighedsråd, som kirkegårdene hører under. Museumsmedarbejderen har her rollen som kulturhistorisk sagkyndig.

Kun hjemfaldne gravminder kan registreres. Gravminder, som står på gravsteder i brug, er privat ejendom og må fjernes af ejerne, når gravstedene sløjfes. Selve registreringen foregår på provstesynene. Udgangspunktet her er de forslag til registrering, som museets sagkyndige i samarbejde med menighedsrådene er nået frem til. Forslagene udarbejdes på særlige kartotekskort, som stemples på provstesynene og dermed konfirmeres. Der udarbejdes 2 sæt kartotekskort - et til menighedsrådene og et til museet.

Når gravminderne først er registreret, må de ikke fjernes fra kirkegården uden kirkeministerens tilladelse.

Museet på Sønderkov har i år påbegyndt registreringen af bevaringsværdige gravminder på de 18 kirkegårde, som findes indenfor museets ansvarsområde. Indtil nu har vi foretaget registreringen på 4 kirkegårde: Folding, Føvling, Holsted og Holsted Sct. Peter. Antallet af registrerede gravminder pr. kirkegård varierer stærkt. På Holsted Sct. Peter, som er en forholdsvis ny kirkegård oprettet i 1922, er der kun registreret 2 gravminder, mens der på de 3 andre kirkegårde er registreret henholdsvis 16, 14 og 10. 5 af gravminderne står på gravsteder, som blev registrerede som bevaringsværdige.

Årsagen til de forholdsvis mange registreringer er de mange bevarede sten på

100 år og derover. 2/3 af de registrerede gravminder er bevaret ud fra kriteriet "over 100 år". Ikke alle 100-årige gravminder er blevet registreret. Vi har i praksis for at begrænset antallet af registrerede gravminder måttet foretage en udvælgelse mellem gravminder på 100 år og derover. Kriterierne for udvælgelse har varieret fra kirkegård til kirkegård. Almindeligvis har vi også for de mere end 100-årige gravminder anvendt kriteriet om kun et gravminde af hver type, men også her spiller skønnet

en rolle. På Føvling Kirkegård valgte vi f.eks. at registrere 6 ens store sandstens-tavler, som var rejst i perioden 1823-1867. Tavlerne var rejst for 6 personer - 3 generationer - af familien Elbeck. Ser man på disse tavler i sammenhæng, blegner billedet af "den fattige vestjyske bonde".

De resterende registrerede gravminder fordeler sig nogenlunde jævnt på de øvrige kategorier.

Linda Klitmøller

Mange kunstnere har udformet gravminder. Den mest kendte på vores egen er billedhuggeren Niels Hansen Jacobsen fra Vejen. Hans kærlighed til materialet, til stenens egen form, er stor. Det ses, hvadenten stenen kun er forsynet med en inskription med hans karakteristiske bogstaver eller han kaster sig ud i udførelsen af et motiv. Ofte arbejder han med vækstmotiver. Bladranke eller sammenflettede grene i hans egen personlige udformning af jugendstilen. Eller som på tegningen af den halvtredie meter høje sten på Brørup kirkegård et stort træ, der folder sig ud.

Hansen Jacobsen huggede gravminder fra begyndelsen af århundredet til sin død i 1941.

Denne ret ukendte side af billedhuggerens virksomhed er beskrevet i Lise Buurgaards og Agner Frandsens bog "Træet i Stenen", udgivet af Historisk Samfund for Ribe Amt 1989. Bogen er forsynet med en registrant. Hansen Jacobsens mindsten findes ikke blot her på egnen, men spredt ud over landet.

Kirkevandring den 28. august 1997

Mødested: Folding kirke kl. 19

Efter rundgangen kører vi til Sønderskov, hvor en Claudius-udstilling vil være opsat i blå stue

Kaffe á 30 kr.

I salen 3 korte uddybende lysbilledforedrag om Folding i middelalderen, Folding gl. kirke og Claudius-gravhøjen
Hans Jørgen L.Larsen, Agner Frandsen og Sv.Aage Knudsen

Bemærk årsprogrammets øvrige arrangementer:

13. september 9 -12: Plante-bytte-dag
Lokale havekredse og "Sønderskov Folkehøve"

14. oktober: Åbning af særudstilling "På sporet af Norden"
- udstillingen er åben frem til 25. oktober

14.-15. oktober: Efterårsferie på Sønderskov
Familieaktiviteter og arbejdende værksteder

29.-30. november og 6.-7. december: Jul på Sønderskov
Familiearrangement med juleudstilling, arbejdende værksteder,
musik, julebutik, julegodter m.m.

Kustodegruppen søger nye medlemmer!

Museets frivillige kustode- og omvisergruppe har eksisteret lige siden indflytningen på Sønderskov. Gruppen er velfungerende og har mange medlemmer, som året rundt yder en uvurderlig indsats for museet ved bemanding af museumsbutik og modtagelse af grupper både i og udenfor museets åbningstid - dog primært lørdag og søndag.

Deltagelse i gruppen kræver ingen forudsætninger bortset fra lysten til at tilbringe nogle timer her på museet: som personale i butik og billetsalg eller måske på længere sigt som omviser for nogle af de mange gæster, der besøger os.

Fra tid til anden arrangeres der udflugter for medlemmer af gruppen - dels for at gruppens medlemmer skal lære hinanden at kende og dels som en lille tak for den tid og det arbejde medlemmerne yder på Sønderskov.

Der er altid plads til flere kustoder, men lige nu søger museet flere medlemmer til kustodegruppen for lettere at kunne planlægge og således, at den enkelte kustode ikke bliver misbragt. Derfor denne henvendelse til museets medlemskreds for at høre, om der er nogen, der skulle have lyst til at være med.

Interesserede kan henvende sig for nærmere oplysninger på museet: til Ellen Margrethe Damgaard eller Brynhild Tophøj - 75 38 38 66

Der er også plads til flere frivillige aktører ved det årlige julearrangement

DE LOKALHISTORISKE ARKIVER i Holsted, Brørup og Vejen kommuner

- Lokalhistorisk arkiv** Vestergade 17, 6670 Holsted.
Åbningstid: onsdag 14 - 18 og i perioden 1.10. - 31. 3
tillige tirsdag 19 - 21 eller efter aftale.
Tlf.: 75 39 20 10 Leder: Chr. Carstensen.
- Aastrup Sognearkiv** Borgergade 121, 6752 Glejbjerg
Åbningstid: 1. og 3. torsdag hver måned 15 - 19 eller e. aftale
Tlf.: 75 19 82 80 Leder: Olga Pedersen.
- Hovborg Lokalhistoriske Arkiv** Hovborg Skole, Lindevej 5, 6682 Hovborg. Tirsdag 15-17.
Tlf.: 75 39 62 57 Leder: Henry Pedersen.
-
- Historisk arkiv for Brørup og omegn** Brørup Bibliotek, Stadionvej 4, 6650 Brørup.
Åbningstid: torsdag 15 - 17 eller efter aftale.
Tlf.: 75 38 18 55 Leder: Laurits Clausen.
-
- Lokalhistorisk arkiv** Østergade 2, 6600 Vejen, tlf.: 75 36 35 99.
Åbningstid: tirsdag 10-16, onsdag 10-17.
Arrangementer - skoler og grupper - efter aftale.
Leder: Linda Klitmøller. Medhjælper: Birthe Koefoed Eriksen
- Gesten Sognearkiv** Kjeld Jensen, Nygade 16, 6621 Gesten, tlf. 75 55 73 14
- Bække Sognearkiv** Søren Frederiksen, Tværvej 10, 6622 Bække tlf. 75 38 97 06

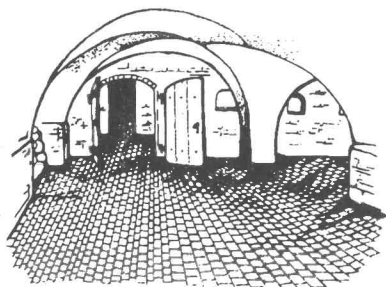
Gårdejer Martin Petersen, Skovsminde, Gesten.

LANDBRUGSHISTORISK SAMLING

Landbrugsredskaber og -maskiner fra nyere tid (ca. 1890 - 1950)

Samlingen kan beses af grupper efter aftale, tlf. 75 55 70 39

HERREGÅRDSKÆLDEREN

Tirsdag-søndag: kl. 11-16
Aften: onsdag til lørdag kl. 16-22

Mandag lukket

Ring venligst for at høre nærmere vedrørende
bordbestilling eller aftale af arrangement.

Forpagtere: Susanne og Allan Jylov
Tlf. 75 38 38 45